

Sociaal ondernemen in Nederland: Stand van zaken 2019

P. M. Karré

P. M. Karré

Sociaal ondernemen in Nederland:

Stand van zaken 2019

P. M. Karré

Sociaal ondernemen in Nederland:
Stand van zaken 2019

oktober 2019

Grafisch ontwerp: René de Haan, Den Haag / renedehaan.net
Verzorging manuscript: Michelle Bax-Driehuijs

© P. M. Karré

Alle rechten voorbehouden.

4	1.	Inleiding
	2.	Definitie
9	3.	Trends en ontwikkelingen
	3.1	Omvang en evolutie van de sector
10	3.2	Activiteiten
11	3.3	Omvang en rechtsvorm
	3.4	Slagingspercentages
12	3.5	Leeftijd van ondernemers en ondernemingen
	3.6	Financiële resultaten
13	3.7	Impact
14	3.8	Samenvatting en conclusies
16	4.	Sociaal ondernemen en de overheid
	4.1	Lokaal niveau
18	4.2	Nationaal niveau
20	5	Afsluiting
21		Literatuur

Sociaal ondernemen in Nederland: Stand van zaken 2019

P. M. Karré¹⁾

1. Inleiding

Sociaal ondernemen is al enkele jaren onderwerp van discussie in Nederland (De Brabander, Emmerik, & Peters, 2009; Schulz, Van der Steen, & Van Twist, 2013; Sterk, Specht, Walraven, & Zweerts de Jong, 2013). Dit document geeft op basis van het onderzoek naar sociaal ondernemen dat ik bij Hogeschool Inholland heb verricht (Karré, 2018; Karré & Mossel, 2017; Karré & Vanmeerkkerk, 2019), een beknopte samenvatting van de stand van zaken van dit fenomeen en van de discussie anno 2019. Het is als volgt opgebouwd: eerst ga ik in op wat sociaal ondernemen is en hoe in Nederland en daarbuiten sociale ondernemingen gedefinieerd worden. Vervolgens schets ik trends en ontwikkelingen in de sector van sociaal ondernemen in Nederland en ga tenslotte uitgebreider in op de relatie tussen sociaal ondernemen en de overheid op lokaal en nationaal niveau.

¹⁾ Philip Marcel Karré was op moment van schrijven associate lector bij het lectoraat Dynamiek van de Stad van Hogeschool Inholland. Hij deed in die rol onderzoek naar sociale ondernemingen en andere hybride organisaties en hun rol in processen van sociale innovatie. Zie www.inholland.nl/dynamiekvandestad voor meer informatie. Als onderdeel van zijn betrokkenheid bij de cost Actie Empowering the Next Generation of Social Enterprise Scholars (www.empowerse.eu) schreef hij het hoofdstuk over sociaal ondernemen in Nederland voor een aankomend boek van het International Comparative Social Enterprise Models Project (ICSEM, zie www.iap-socent.be/icsem-project). Dit boek verschijnt begin 2020 als onderdeel van de reeks Routledge Studies in Social Enterprise & Social Innovation (<https://www.routledge.com/Routledge-Studies-in-Social-Enterprise-Social-Innovation/book-series/RSESI>). Om de inzichten uit dit hoofdstuk ook in het Nederlands en open access toegankelijk te maken, is deze tekst geschreven. Het bouwt voort op eerder werk over sociaal ondernemerschap (Karré, 2018; Karré & Mossel, 2017; Karré & Vanmeerkkerk, 2019).

2. Definitie

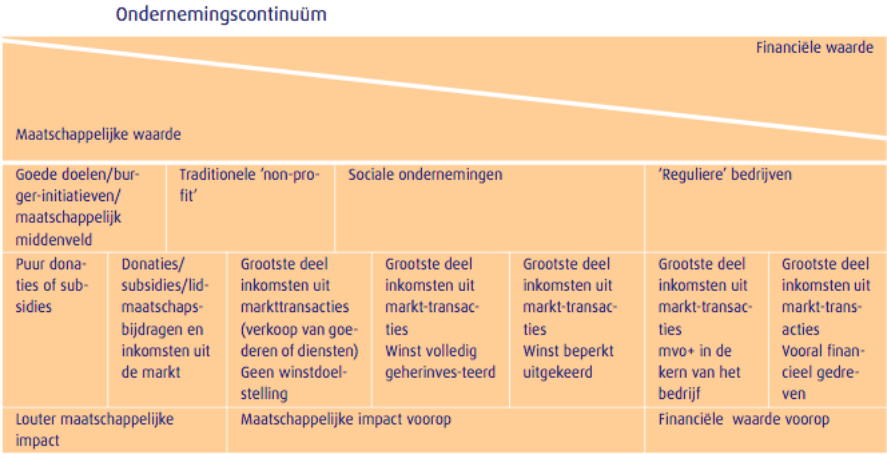
Ondanks alle aandacht en discussie, is er in Nederland nog geen specifiek beleidskader en geen afzonderlijke rechtsvorm voor sociale ondernemingen. Dit leidt tot verwarring en veel discussie: zijn sociale ondernemingen inderdaad een nieuw fenomeen in de Nederlandse context en hoe verhouden zij zich tot andere organisaties in het maatschappelijk middenveld? Nederland heeft immers een lange traditie met publieke dienstverlening via andere partijen dan de staat. Daarom zijn er veel organisaties die in beginsel voldoen aan de definitie van een sociale onderneming door de Europese Commissie²⁾, die ook in Nederland gehanteerd wordt³⁾:

- Onderneemt primair vanuit een maatschappelijke missie (*impact first*).
- Realiseert impact als zelfstandige onderneming die een dienst of product levert.
- Heeft een verdienmodel.
- Ziet winst als middel, niet als doel.
- Is transparant en *fair* naar iedereen.
- Is sociaal in de wijze waarop de onderneming wordt gevoerd.
- Baseert bestuur en beleid op evenwichtige zeggenschap van alle betrokkenen.

Om van sociale ondernemingen een eigen categorie te maken die zich onderscheidt van burgerinitiatieven en traditionele non-profits, heeft Social Enterprise NL, een pleitbezorger van sociaal ondernemen, bovenstaande definitie verfijnd. Van Social Enterprise NL kunnen alleen organisaties lid worden die minimaal 75% van hun inkomsten uit de markt halen. Deze keuze leidt tot een onderscheid van sociale ondernemingen tegenover burgerinitiatieven en traditionele non-profits enerzijds en reguliere bedrijven anderzijds, zoals weergegeven in het continuüm in Figuur 1.

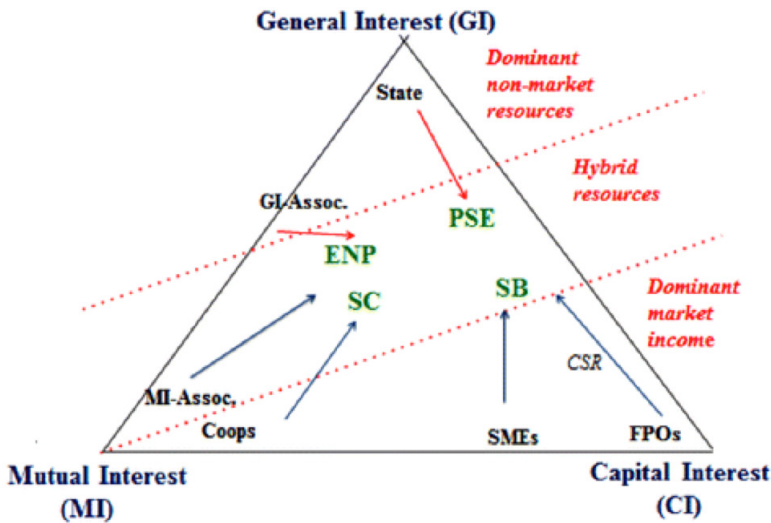
²⁾ https://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en

³⁾ <https://www.social-enterprise.nl/over-sociaal-ondernemen/wat-zijn-het>

Figuur 1. Continuüm van organisaties tussen maatschappelijke en financiële waardecreatie (Sociaal-Economische Raad, 2015, p. 13)

Dit model oogt duidelijk, maar heeft ook zijn beperkingen. Enerzijds is het getal van 75% dat sociale ondernemingen minimaal uit de markt moeten halen, arbitrair. Het komt voort uit de (vanuit organisatiebelang begrijpelijke) wens van Social Enterprise NL haar leden te kunnen onderscheiden van de grote groep ondernemende middenveldorganisaties, die Nederland van oudsher kent, en sociaal ondernemen als nieuw soort fenomeen te doen voorkomen. En anderzijds veronderstelt dit model dat er maar één type sociale ondernemingen bestaat, namelijk die tussen markt en gemeenschap. Buiten Nederland wordt een minder restrictief model gebruikt om de diversiteit van sociaal ondernemerschap te duiden. Het gaat om de driehoek van Defourny en Nyssens; zie Figuur 2. Dit model bestaat uit meer dan één as en geeft ruimte om ook ondernemende non-profits en verzelfstandigde overheidsorganisaties als sociale ondernemingen te duiden, ook als zij minder dan 75% van hun inkomsten uit de markt halen.

Figuur 2. Vier typen sociale ondernemingen (Defourny & Nyssens, 2017, p. 2479)

Defourny en Nyssens (2017) beschrijven in dit model vier typen sociale ondernemingen in de driehoek tussen de overheid met haar focus op het algemeen belang ('general interest'), de markt met zijn focus op het financieel belang ('capital interest') en de gemeenschap met haar focus op wederkerigheid ('mutual interest'):

- *Sociale Coöperaties (Social Cooperative Model)*: organisaties die voortkomen uit de gemeenschap, maar zich van meer klassieke coöperaties en verenigingen daardoor onderscheiden, dat zij naast de particuliere belangen van hun leden ook het algemeen belang nastreven.
- *Sociale Bedrijven (Social Business Model, SB)*: marktbedrijven, die economische en sociale belangen nastreven.
- *Ondernemende Non-Profits (Economic Non-Profits, ENP)*: hier gaat het om alle vormen van non-profit organisaties, zoals verenigingen, die hun sociale missie nastreven door op de markt actief te zijn.
- *Publieke Sector Sociale Ondernemingen (Public Sector Social Enterprise Model, PSE)*: sociale ondernemingen die voortkomen uit de publieke sector, bijvoorbeeld verzelfstandigde overheidsorganisaties.

In Nederland vinden we voorbeelden van alle vier de modellen omdat sociale ondernemingen elke juridische vorm kunnen hebben en elke organisatie zichzelf een sociale onderneming kan noemen. Afhankelijk van de definitie die wordt gehanteerd (de stringente van Social Enterprise NL of een bredere, die alle mogelijke variaties van sociale ondernemingen omvat uit het model van Defourny en Nysens) varieert het aantal sociale ondernemingen in Nederland van enkele honderden tot enkele duizenden; zie paragraaf 3.1. De vraag welke organisaties kunnen en/of moeten worden geteld als sociale ondernemingen is dan ook nog steeds een twistpunt in politiek, praktijk en wetenschap. Hierdoor gaat het helaas in die discussies vaak nog onvoldoende om de vraag wat sociale ondernemingen (in welke definitie of vorm dan ook) daadwerkelijk kunnen bijdragen aan de aanpak van prangende maatschappelijke vraagstukken. Om deze impasse te overwinnen, hebben oESO en EU onlangs Nederland in een gemeenschappelijk rapport geadviseerd op korte termijn met een werkbare en realistische definitie te komen van wat een sociale onderneming in de Nederlandse context inhoudt (OECD & European Union, 2017).

3. Trends en ontwikkelingen

Er zijn drie rapporten die inzicht geven in recente trends en ontwikkelingen omtrent sociaal ondernemen in Nederland: een rapport van managementconsultants McKinsey (Keizer, Stickers, Heijmans, Carsouw, & Van Aanholt, 2016), een ander door de bank ABN AMRO (ABN AMRO, 2017), en een derde door Social Enterprise NL (Social Enterprise NL, 2018). De informatie in deze paragraaf is gebaseerd op alle drie de rapporten.

3.1 Omvang en evolutie van de sector

Aangezien er geen aparte rechtsvorm is voor sociale ondernemingen en alleen een brede definitie van het concept, verschilt informatie over het aantal sociale ondernemingen in Nederland sterk en kunnen de gegevens uit de drie rapporten niet gemakkelijk worden vergeleken.

McKinsey schat volgens de definitie van de Europese Commissie in dat er ongeveer 5.000 tot 6.000 sociale ondernemingen bestaan in Nederland, met een totaal personeelsbestand van ongeveer 75.000 personen, die € 3,5 miljard bijdragen aan het nationaal inkomen (Keizer et al., 2016, p. 5).

ABN AMRO hanteert een bredere definitie, die elke organisatie omvat met zowel een sociale als een ondernemende dimensie. Opvallend genoeg telt ABN AMRO ondanks deze brede definitie maar 4.000 tot 5.000 sociale ondernemingen in Nederland, met een totaal personeelsbestand van 50.000 tot 70.000 werknemers (ABN AMRO, 2017, p. 17).

De Social Enterprise Monitor van Social Enterprise NL bevat informatie afkomstig van 168 sociale ondernemingen, die deze zelf hebben verstrekt door middel van een enquête (Social Enterprise NL, 2018, p. 22).

Deze enquête wordt elk jaar verstuurd aan de 345 leden van Social Enterprise NL, evenals aan sociale ondernemingen die geen lid zijn van Social Enterprise NL maar die financiering ontvangen van Stichting DOEN, en aan sociale ondernemingen die relaties hebben met de gemeenten Rotterdam, Den Haag en Amsterdam. De Social Enterprise Monitor gaat niet in op welke wijze en op welke gronden Stichting DOEN en de gemeenten hebben besloten welke organisaties de enquête toegezonden wordt en geeft ook geen informatie over het totale aantal sociale ondernemingen dat werd uitgenodigd om de enquête in te vullen.

De Nederlandse SE-markt is sinds 2010 dramatisch gegroeid, schrijft McKinsey, om 2.000 tot 2.500 ondernemingen, een groei om 70%, wat overeenkomt met ongeveer 1% van de totale toename van het aantal bedrijven in Nederland sinds 2010 (Keizer et al., 2016, p. 5).

3.2 Activiteiten

Volgens McKinsey zijn Nederlandse sociale ondernemingen een zeer diverse groep en actief in een breed scala van sectoren (Keizer et al., 2016, p. 9). Het belangrijkste werkterrein is dat van 'gezondheid en welzijn'; 31% van de sociale ondernemingen is actief in deze sector. Een tweede groep sociale ondernemingen is actief in de sector 'energie' (17%) en een derde in de sector 'financiële en zakelijke diensten' (16%). Ook vermeldenswaardig is dat meer dan 41% van sociale ondernemingen actief is in twee of meer sectoren. Volgens de Social Enterprise Monitor kunnen de missies van Nederlandse sociale ondernemingen worden onderverdeeld in vier hoofdcategorieën: werkintegratie, welzijn, milieu en internationale ontwikkeling (Social Enterprise NL, 2018, p. 7). Veertig procent van de 168 sociale ondernemingen die de enquête hebben ingevuld, noemen het bieden van werkgelegenheid voor mensen met grote afstand tot de reguliere arbeidsmarkt als hun missie; 26% geven aan een welzijnsgerelateerde missie te hebben; 24% streeft een milieumissie na; en 6% zegt dat hun missie ligt in internationale ontwikkeling.

3.3 Omvang en rechtsvorm

Met betrekking tot de omvang van sociale ondernemingen in Nederland onderzocht abn amro de steekproef van sociale ondernemingen die wordt ondersteund door het Social Impact Fund (ABN AMRO, 2017, p. 17). Bijna al deze initiatieven kunnen worden omschreven als kleine tot middelgrote bedrijven, met een klein aantal werknemers (1 of 2 werknemers in 29% van de gevallen, en 3 tot 9 personeelsleden in 46% van de gevallen). Deze organisaties waren niet beursgenoteerd en de meeste (71%) hadden de vorm van een besloten vennootschap (bv). 17% van de organisaties had de rechtsvorm van een stichting en 8% waren coöperaties. Ongeveer 4% van de vermelde sociale ondernemingen waren eenmansbedrijven, gerund door zzp'ers. Uiteraard zijn deze cijfers niet representatief voor de hele sector van sociale ondernemingen.

Van de 168 sociale ondernemingen die gegevens verstrekten voor de Social Enterprise Monitor (Social Enterprise NL, 2018), had 51% een personeelsbestand van 0 tot 5 voltijdsequivalenten (fte's); 18% had 6 tot 10; 14% 11 tot 20; 9% 21 tot 50; en 7% meer dan 50 fte's. Bijna de helft (46%) van de organisaties in de Social Enterprise Monitor had de juridische vorm van een besloten vennootschap (bv). Een andere grote groep was die van stichtingen (21%). Minder gebruikelijk, althans onder deze groep sociale ondernemingen, waren sociale ondernemingen die als eenmansbedrijven actief zijn (10%), organisaties die de rechtsvorm van stichting combineren met die van coöperatie (10%), coöperaties (4%) en vennootschappen onder firma (vor's) (2%). Maar ook deze cijfers zijn niet representatief voor de hele sector.

3.4 Slagingspercentages

Niet alle sociale ondernemingen zijn succesvol. Volgens McKinsey waren ongeveer 700 sociale ondernemingen – ruwweg 20% van de ondernemingen die in 2011 bestond – in 2016 opgehouden te bestaan, voornamelijk omdat hun bedrijfsmodellen niet vol te houden waren (Keizer et al., 2016, p. 5).

ABN AMRO meldt dat, toen ze in 2016 de gegevens in hun database up-to-date hadden gemaakt, bleek dat 15-20% van de sociale ondernemingen al sinds 2012 niet meer actief was (ABN AMRO, 2017, p. 19).

3.5 Leeftijd van ondernemers en ondernemingen

De meeste sociale ondernemers in de ABN AMRO-database zijn tussen de 35 en 55 jaar oud (61%). Sommige zijn jonger (25%) en sommige zijn ouder (14%), maar geen van hen is jonger dan 25 jaar (ABN AMRO, 2017, p. 18). Maar het feit dat sociale ondernemers overwegend van middelbare leeftijd zijn, betekent niet dat zij al lange tijd sociaal ondernemers zijn. Over het algemeen zijn de meeste sociale ondernemingen in Nederland vrij jong. Volgens ABN AMRO bevindt ongeveer 40 tot 50% zich nog in een vroege fase van ontwikkeling, heeft nog eens 40 tot 45% een iets meer geavanceerde fase van ontwikkeling bereikt en is slechts 5 tot 15% met succes de opstartfase voorbij (ABN AMRO, 2017, p. 17). Dit komt overeen met gegevens uit het rapport van McKinsey en is ook het beeld dat ontstaat uit de Social Enterprise Monitor. Van de 168 sociale ondernemingen die informatie verstrekten voor deze studie, was 51% opgericht in de vier jaar voorafgaand aan de enquête, en 43% tussen 2010 en 2014. Slechts 17% bestond al meer dan 10 jaar, en slechts 7% al meer dan 20 jaar.

3.6 Financiële resultaten

Informatie over de omzet en winst van de sociale ondernemingen in de ABN AMRO Social Impact Fund-database ondersteunt het beeld dat de meeste sociale ondernemingen in Nederland vrij jong zijn en zich in een vroege ontwikkelingsfase bevinden (ABN AMRO, 2017, p. 19). Ongeveer 80% heeft minder dan € 1,5 miljoen omzet en 58% minder dan € 500.000. Er zijn ook sociale ondernemingen die meer dan € 5 miljoen omzet genereren, maar deze vertegenwoordigen slechts ongeveer 4% van de steekproef (ongeveer 160 tot 200 ondernemingen); het zijn de grootste sociale ondernemingen, zoals ethische chocolater Tony's Chocolonly, smartphoneproducent Fairphone en biologische supermarkt Willem&Drees (voorheen Beebox).

De meeste sociale ondernemingen hebben slechts een relatief bescheiden omzet, wat grotendeels te wijten is aan het feit dat de meeste sociale ondernemingen zijn opgericht om concrete sociale problemen in een bepaald gebied en met een beperkte doelgroep aan te pakken (ABN AMRO, 2017, p. 19). Over het algemeen lopen de financiële prestaties van sociale ondernemingen in Nederland achter bij die van for-profit ondernemingen. Minder dan één op de drie sociale ondernemingen is winstgevend, stelt McKinsey (Keizer et al., 2016, p. 13). Volgens ABN AMRO (2017, p. 21) had 44% van de ondervraagde sociale ondernemingen (nog) geen winst en 36% draaide quitte.

De Social Enterprise Monitor laat een enigszins ander beeld zien (Social Enterprise NL, 2018, p. 10). Hier meldde 44% van de sociale ondernemingen winst te hebben gemaakt in 2017 (van 41% in 2016 en 36% in 2015). En terwijl de meeste sociale ondernemingen in de Monitor in 2015 geld hadden verloren (43%) of slechts break-even hadden gedraaid (20%), meldde in 2017 slechts 28% een verlies en nog eens 28% een break-even. Een reden voor dit verschil in data zou kunnen zijn dat vooral organisaties die financieel succesvol zijn over voldoende tijd beschikken om enquêtes in te vullen, zoals die ten grondslag ligt aan de Social Enterprise Monitor.

3.7 Impact

Sociale ondernemingen vinden het moeilijk om de impact van hun activiteiten te meten. Volgens McKinsey meet slechts de helft van de sociale ondernemingen enige vorm van impact en slechts 35% een relevante eenheid, zoals CO₂-emissies. De andere helft sociale ondernemingen meet hun sociale impact nog niet (Keizer et al., 2016, p. 11). Sociale ondernemingen die hun impact niet meten, geven, bijvoorbeeld in een recente enquête van de Sociaal-Economische Raad (2015), aan dat ze een goede methode missen om de impact die zij boeken inzichtelijk te maken of dat ze niet over de financiële middelen beschikken om dat te doen.

Er zijn initiatieven om meer inzicht te krijgen in de impact van sociale ondernemingen, zoals *Het Impactpad*⁴⁾, ontwikkeld door de Erasmus Universiteit Rotterdam. Totdat dergelijke instrumenten op grote schaal worden gebruikt, is het gebrek aan gegevens over de reële impact van sociale ondernemingen echter een probleem voor de geloofwaardigheid van deze initiatieven.

3.8 Samenvatting en conclusies

Ondanks de verschillen tussen de drie rapporten, kan een aantal algemene conclusies getrokken worden over de stand van zaken omtrent sociaal ondernemen in Nederland. Hoeveel sociale ondernemingen in Nederland bestaan, is lastig te zeggen; het ontbreken van een gemeenschappelijke definitie maakt analyses en vergelijkingen lastig. Schattingen over het aantal sociale ondernemingen in Nederland lopen sterk uiteen van enkele honderden, die voldoen aan de lidmaatschapseisen van Social Enterprise NL, tot 6.000 organisaties uit de schatting van McKinsey. Sommige kenmerken van sociale ondernemingen in Nederland komen echter terug in alle drie onderzochte rapporten: de meeste sociale ondernemingen zijn kleine of middelgrote bedrijven die vrij recent zijn ontstaan. De meeste bieden gezondheids- en welzijnsdiensten aan en werkgelegenheid voor mensen met afstand tot de reguliere arbeidsmarkt is de meest voorkomende sociale hoofdmissie. De meerderheid van de sociale ondernemingen heeft, volgens zowel het rapport van McKinsey als de Social Enterprise Monitor, de rechtsvorm van een besloten vennootschap; de op één na meest voorkomende rechtsvorm is die van stichting, gevolgd door coöperaties en eenmanszaken. Impactmeting is momenteel voor de meerderheid van sociale ondernemingen nog een uitdaging.

⁴⁾ <https://impactpad.nl/>

Als we de vier modellen van sociaal ondernemen van Defourny en Nyssens uit paragraaf 2 als lens gebruiken om naar de drie rapporten te kijken, zouden we op het eerste gezicht kunnen concluderen dat de meeste Nederlandse sociale ondernemingen lijken op wat deze auteurs sociale bedrijven noemen, dus marktbedrijven die een sociale en een economische missie combineren.

Maar dat komt vooral door de arbitraire Nederlandse definitie van sociaal ondernemen als een combinatie van een non-profit en een for-profit oriëntatie, waarbij organisaties die minder dan 75% van hun inkomsten uit de markt halen, niet worden meegeteld. Zouden we dat wel doen en dus een bredere definitie hanteren van sociaal ondernemen en ook die organisaties meetellen die volgens Social Enterprise NL vallen onder de noemer 'traditionele non-profits', dan zouden ondernemende non-profits de grootste groep sociale ondernemingen in Nederland vormen. Veel grote instellingen, zoals universiteiten en ziekenhuizen, zouden daar dan ook onder vallen.

4. Sociaal ondernemen en de overheid

4.1 Lokaal niveau

In Nederland zijn sociale ondernemingen vooral actief op lokaal niveau en zij hebben dan vooral van doen met gemeenten. Er zijn algemene richtlijnen voor gemeenten hoe om te gaan met sociale ondernemingen (Stedennetwerk G32, 2017), maar tot nu toe heeft slechts ongeveer 40% van de lokale overheden een specifiek beleid opgesteld met betrekking tot sociale ondernemingen (PwC, 2018, p. 10), waaronder de vier grote gemeenten (Amsterdam, Rotterdam, Utrecht en Den Haag) die actieprogramma's of actieplannen voor sociaal ondernemerschap hebben ontwikkeld (Keizer et al., 2016, p. 7). Deze actieplannen zijn gericht op het creëren van een ecosysteem waarin sociale ondernemingen kunnen floreren door (a) de gemeentelijke organisatie responsiever te maken en de contacten tussen sociale ondernemingen en gemeenten te vergemakkelijken, (b) sociale ondernemingen te helpen manieren te ontwikkelen om hun impact te meten en om passende manieren van financiering te vinden, (c) sociale ondernemingen te helpen en bevorderen en (d) partnerschappen aan te gaan met sociale ondernemingen. Deze actieplannen maken echter ook duidelijk dat sociale ondernemingen geen voorkeursbehandeling mogen verwachten. In Nederland worden sociale ondernemingen in de eerste plaats als ondernemingen gezien en wordt er veel waarde gehecht aan het bestaan van een *level playing field* met 'reguliere' bedrijven.

Sociaal ondernemers geven aan de relatie met de gemeente vaak als lastig te ervaren. Er is vaak sprake van de volgende issues (Karré & Vanmeerkkerk, 2019; PwC, 2018; Sociaal-Economische Raad, 2015):

- *Herkenning en erkenning*: sociale ondernemingen voelen zich vaak ondergewaardeerd en klagen dat de overheid hen nog niet als haalbare alternatieven ziet voor samenwerking met non-profit-organisaties of commerciële ondernemingen. Dit hangt vooral samen met het ontbreken van een rechtsvorm en beleidskader.

- *Financiering*: omdat ze niet als alternatieven worden gezien, is financiering voor sociale ondernemingen vaak moeilijk te verkrijgen. In de sectoren waarin sociale ondernemingen het meest actief zijn (gezondheid en welzijn, werkintegratie), werken vooral door de overheid gesubsidieerde non-profits. Gemeenten zijn zich er nog onvoldoende van bewust dat zij deze diensten ook in kunnen kopen bij een (sociale) onderneming.
- *Aanbesteden*: ook al staat de wet toe af te wijken van dit beginsel, toch beslissen veel gemeentelijke inkopers nog steeds alleen op basis van de prijs waar een bepaalde dienst of product wordt ingekocht. Dit is een probleem voor sociaal ondernemingen, die, omdat ze naast commerciële doelstellingen ook sociale doelen nastreven, vaak duurder zijn dan reguliere bedrijven met maar één doelstelling.
- *Wet- en regelgeving*: sociale ondernemingen ervaren wet- en regelgeving alsook financieringsstromen vaak als gefragmenteerd en onsamenhangend. Dit belemmert hun meer integrale benadering in de aanpak van sociale problemen, bijvoorbeeld als er sprake is van weinig coördinatie of van botsende visies.
- *Verantwoording*: omdat zij verschillende en vaak tegenstrijdige doelstellingen moeten combineren, is het voor sociale ondernemingen lastiger goed verantwoording af te leggen over de impact die zij boeken en de besteding van financiële middelen dan voor 'reguliere' bedrijven. Verantwoordingsregimes met een nadruk op kwantitatieve gegevens passen ook niet zo goed bij de visie van sociaal ondernemers, die vooral gericht is op het creëren van een bepaalde outcome.
- *Culturele en institutionele logica*: sociale ondernemingen en (lokale) overheid spreken niet dezelfde taal. Er spelen verschillende culturele en institutionele logica's die ertoe leiden dat beide partijen elkaar niet echt begrijpen.

4.2 Nationaal niveau

Onlangs is de nationale overheid meer betrokken geraakt bij de discussie over sociaal ondernemen. In het regeerakkoord beloofden de vier regeringspartijen de uitdagingen zoals hiervoor beschreven aan te pakken.

Een eerste stap hierin zijn, geïnstigeerd door een motie van de ChristenUnie, discussies over het creëren van een aparte rechtsvorm voor sociale ondernemingen. De Universiteit Utrecht heeft opdracht gekregen de mogelijkheden daartoe te verkennen (Bosma et al., 2019). Veel sociale ondernemers ondersteunen dit initiatief, omdat ze hopen dat dit zal leiden tot meer herkenning en erkenning van het fenomeen sociaal ondernemen. Een afzonderlijke juridische status zou echter ook uitdagingen creëren voor sociale ondernemingen. De Nederlandse overheid is tot nu toe niet bereid om hen een speciale status te verlenen, omdat een sociale onderneming volgens haar in de eerste plaats een onderneming is en er altijd een gelijk speelveld met reguliere ondernemers moet bestaan. Dat zou betekenen dat van sociale ondernemingen wordt verwacht dat zij dezelfde verantwoordings- en fiscale regelingen volgen als elke andere onderneming, wat nadelig voor hen zou zijn vanwege hun relatief kleine omvang. Hiermee rekening houdend heeft de Nederlandse regering besloten aanvullend onderzoek te verrichten voordat de wet werd gewijzigd.

Een tweede discussie op dit moment draait om voorstellen gedaan in een gezamenlijk rapport van EU en OESO over hoe sociaal ondernemen in Nederland kan worden gestimuleerd (OECD & European Union, 2017). Dit rapport is kritisch over het introduceren van een afzonderlijke rechtsvorm voor sociale ondernemingen, maar pleit in plaats daarvan voor de creatie van een registratiesysteem gebaseerd op een beknopte en duidelijke definitie van de term.

Het lijkt er echter op dat een dergelijk register ook niet op korte termijn zal worden gerealiseerd, omdat de regering eerst wil onderzoeken hoeveel het opzetten van een dergelijk registratiesysteem zou kosten, welke partij in staat zou zijn het te handhaven en wat de voordelen ervan zouden zijn.

In de tussentijd wil de nationale overheid een constructieve dialoog starten over hoe herkenning en erkenning van sociale ondernemingen kan worden verbeterd, vooral door een beknopte, alomvattende en gedeelde definitie van het begrip sociale onderneming te ontwikkelen. Zij is ook van plan om sociale ondernemingen en hun potentiële klanten meer bewust te maken van de kansen die wet- en regelgeving hen nu al biedt, vooral als het gaat om openbare aanbestedingen. Een andere manier waarop de nationale overheid sociale ondernemingen probeert te faciliteren, was de ontwikkeling van het reeds genoemde Impactpad als een specifiek op hen gerichte impactmeetinstrument. De sector heeft zelf stappen ondernomen door een governancecode⁵⁾ voor sociale ondernemingen op te stellen, in de hoop dat dit hen aan de overheid zou laten zien als waardevollere partners voor samenwerking en om het bewustzijn voor en de erkenning van sociale ondernemingen te vergroten. Er is ook een kwaliteitslabel dat speciaal is ontworpen voor sociale ondernemingen die werken aan werkgelegenheid voor mensen met een afstand tot de reguliere arbeidsmarkt, het zogenaamde pso-label⁶⁾.

5) <https://www.social-enterprise.nl/over-sociaal-ondernemen/code-sociale-ondernemingen>

6) <https://www.pso-nederland.nl/>

5. Afsluiting

De laatste jaren is de belangstelling voor sociaal ondernemen in Nederland alleen maar toegenomen. Maar er bestaat ook nog veel verwarring over wat het precies is en inhoudt. Een manier om hier verandering in aan te brengen, zou de invoering van een aparte rechtsvorm voor sociale ondernemingen kunnen zijn. Of deze discussies echt tot veranderingen in de wet zullen leiden, blijft echter twijfelachtig. Vanwege de geschiedenis van openbare dienstverlening door hybride organisaties in Nederland, is de lijst van organisaties die als sociale ondernemingen kunnen worden bestempeld vrij uitgebreid. Om sociale ondernemingen te onderscheiden van zogenaamde 'traditionele non-profitorganisaties', worden sociale ondernemingen vaak gedefinieerd als organisaties die meer dan de helft van hun inkomsten op de markt genereren. Maar dergelijke onderscheidingen zijn grotendeels arbitrair. Een andere reden waarom een aparte rechtsvorm voor sociaal ondernemen waarschijnlijk niet op korte termijn zal worden ingevoerd, is dat sociale ondernemingen in Nederland eerst en vooral worden gezien als ondernemingen die geen speciale behandeling verdienen. Hierdoor zouden er in de praktijk maar weinig concrete voordelen verbonden zijn aan zo'n aparte rechtsvorm. Om al deze redenen zal de verwarring en ambiguïteit rond sociale ondernemingen in Nederland waarschijnlijk blijven voorbestaan.

Literatuur

ABN AMRO (2017). *De noodzaak van marktontwikkeling voor sociale ondernemingen. De romantiek voorbij*. Amsterdam: ABN AMRO.

Bosma, N., Hummels, H., Manunza, E., Argyrou, A., Kamerbeek, S., Meershoek, N., & Helder, R. (2019). *Versnelling en verbreding van sociaal ondernemerschap. Een onderzoek naar de wenselijkheid van nieuwe juridische kaders*. Utrecht: Utrecht University Social Entrepreneurship Initiative.

De Brabander, R., Emmerik, R., & Peters, D. (2009). *Een waardevolle spagaat: Een verkenning van sociaal ondernemerschap*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

Defourny, J., & Nyssens, M. (2017). Fundamentals for an International Typology of Social Enterprise Models. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 28(6), 2469-2497.
<https://doi.org/10.1007/s11266-017-9884-7>

Karré, P. M. (2018). Navigating between Opportunities and Risks: The Effects of Hybridity for Social Enterprises Engaged in Social Innovation. *The Journal of Entrepreneurial and Organizational Diversity*, 7(1), 37-60.
<https://doi.org/10.5947/jeod.2018.003>

Karré, P. M., & Mossel, V. (2017). *Sociaal én ondernemend. Een essay over de kansen en risico's van hybriditeit voor sociale ondernemingen*. Rotterdam: Inholland University of Applied Sciences.

Karré, P. M., & Vanmeerkerk, I. (2019). *Samen werken aan de wijk. Een bestuurskundige reflectie op de relatie tussen wijk-coöperaties en gemeente in Rotterdam*. Rotterdam: Kenniswerkplaats Leefbare Wijken.

Keizer, A., Stikkers, A., Heijmans, H., Carsouw, R., & Van Aanholt, W. (2016). *Scaling the impact of the social enterprise sector*. Amsterdam: McKinsey & Company.

OECD & European Union (2017). *Boosting Social Enterprise Development: Good Practice Compendium*.
<https://doi.org/10.1787/9789264268500-en>

PwC (2018). *Prille kansen: de samenwerking tussen sociale ondernemingen en gemeenten in Nederland* (p. 36). Amsterdam: PwC.

Schulz, J. M., Van der Steen, M., & Van Twist, M. (2013). *De koopman als dominee: Sociaal ondernemerschap in het publieke domein*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

Sociaal-Economische Raad (2015). *Sociale ondernemingen: een verkennend advies*. Den Haag: SER Sociaal-Economische Raad.

Social Enterprise NL (2018). *De Social Enterprise Monitor 2018*. Amsterdam: Social Enterprise NL.

Stedennetwerk G32 (2017). *Meer impact voor sociaal ondernemerschap. Roadmap voor gemeenten*. Breda: Stedennetwerk G32.

Sterk, E., Specht, M., Walraven, G., & Zweerts de Jong, S. (2013). *Sociaal ondernemerschap in de participatiesamenleving: Van de brave naar de eigenwijze burger*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

